

Franciszka Kundycka

GAWĘDY URALSKIE PAWŁA BAŻOWA

Paweł Bażow (1879—1950) wszedł do historii literatury radzieckiej jako piewca pracy twórczej ludu uralskiego. W latach 1936—1950, to jest w okresie powstawania najcenniejszych jego utworów, jakimi są gawędy uralskie, był pisarzem nader popularnym. Utwory te nie tylko poruszały szerokie rzesze czytelników; były one również szeroko omawiane w krytyce literackiej.

Od chwili śmierci Bażowa minęło przeszło 25 lat. Ówczesny wiek to okres, po którym można dokonać bardziej obiektywnej oceny spuścizny literackiej pisarza, sprawdzić, o ile wytrzymała ona próbę czasu.

Życie i twórczość Bażowa łączą się nierozzerwalnie z Uralem. Tu się urodził (w rodzinie robotniczej), wychowywał, tu rozpoczął, a następnie przez długie lata kontynuował swoją działalność publicystyczną i artystyczną. Ural fascynował przyszłego pisarza majestatycznym pejzażem, obyczajami, folklorem. Ten głęboki związek emocjonalny ze stronami rodzinnymi w zasadniczy sposób wpłynął na charakter twórczości Bażowa. Zaznacza się to szczególnie wyraźnie w najcenniejszych jego utworach — gawędach. Jak już wspomniano, powstawały one na przestrzeni kilkunastu lat (1936—50). Gawędy weszły w skład zbioru pod tytułem *Szkatulka z malachitu*, wielokrotnie wydawanego i uzupełnianego. Powstało ich ponad 40. Każda z nich stanowi odrębną całość, łączy je jednak nie tylko wspólny tytuł. W poszczególnych pozycjach zbioru powtarzają się liczne motywy i postacie, ale najistotniejszą wspólną cechą tych utworów jest ich problematyka, związana przede wszystkim z życiem ludu uralskiego przed i po rewolucji.

Niesprawiedliwość społeczna, solidarna walka z ciemnizcami, umiejętność godnego przetrwania, zdolność do wykazania w najtrudniejszych chwilach odpowiedniej postawy moralnej, stopniowe zmiany układów i stosunków społecznych — oto problemy znajdujące się w centrum uwagi autora *Szkatulki z malachitu*. Traktuje je Bażow z głębokim zaangażowa-

niem emocjonalnym. Uwadze pisarza nie uchodzą żadne istotne, choć czasem z pozoru błahе sprawy. Wykorzystuje on tu całe swe doświadczenie, zdobyte w wyniku długoletniej pracy nauczyciela i publicysty.

Problematyka gawęd stanowi tło, na którym Bażow dokonuje dogłębnej i wszechstronnej charakterystyki ludu uralskiego — zbiorowego bohatera *Szkatulki z malachitu*. W jego postaci pisarz eksponuje przede wszystkim umiłowanie pracy. W trudzie, który robotnik wykonuje pod przymusem, którego efekty są przywłaszczane przez wyzyskiwaczy, który z naturalnych względów powinien stanowić dla niego przyczynę nieszczęść i tragedii, prosty człowiek szuka prawdziwego zadowolenia. Wyraża się w tym specyficzna koncepcja pracy. Jest to praca w pewnym sensie twórcza: stanowi ona dla ludzi źródło poszukiwań, niepokoju, inspiracji i radości ze skromnych, lecz własnych osiągnięć, pozwala choć częściowo zapomnieć o niedoli codziennego życia, daje poczucie własnej godności.

Obok umiłowania pracy pisarz podkreśla i inne, niemniej ważne cechy robotnika uralskiego: patriotyzm, poczucie dumy narodowej, solidarność w walce z ciemieżcami, wiarę w zwycięstwo, optymistyczny stosunek do życia, wierność ideałom, stałość w przyjaźni i miłości. Walory te szczególnie mocno uwypukla porównanie przedstawicieli ludu z przedstawicielami antagonistycznego obozu — burżuazją i arystokracją.

Niemalą rolę w przeciwstawieniu wrogich sobie ugrupowań społecznych odgrywa przyroda, której uosobieniem w gawędach są postacie fantastyczne, jak np. Pani Góry Miedzianej, Wielki Położ, Siniuszka itp. „Cudowna siła” strzeże dóbr, będących własnością całego narodu, jest obrońcą interesów ludu, stoi zawsze po jego stronie, służąc mu wsparciem i dobrą radą.

Przedstawiona w dużym skrócie problematyka gawęd decyduje o ich wartościach ideowych; należy przy tym podkreślić, że wartości owe podnosi w sposób zasadniczy jedno z głównych osiągnięć pisarza — stworzenie pozytywnej postaci zbiorowego bohatera, jakim jest lud uralski.

Jednak nie tylko ten aspekt decyduje o wartości *Szkatulki z malachitu*. W ocenie gawęd należy bowiem uwzględnić również ich walory poznawcze. Z uwagi na różnorodność i istotę poruszanych problemów, dogłębną i wszechstronną charakterystykę przedstawionych zjawisk społecznych i narodowościowych, utwory Bażowa można traktować jako cenny dokument historyczny i etnograficzny.

Ural — jego lud, obyczaje, przyroda, bogactwa naturalne, folklor — wszystko to znalazło w gawędach wszechstronne odzwierciedlenie. Lud uralski ukazany jest w rozwoju historycznym. W utworach obrazujących czasy przedrewolucyjne pisarz akcentuje szczególnie proces rodzenia się i kształtowania jego świadomości społecznej, znajdujący odbicie w różnorodnych formach walki z ciemieżcami i upamiętniony w takich wydarzeniach historycznych, jak powstanie Pugaczowa, czy głośny „bunt karto-

flany” w I połowie XIX wieku. *Szkatulka z malachitu* to również źródło wiedzy o przemianach ekonomicznych na środkowym i południowym Uralu. Poprzez analizę środowiska pisarz ujawnia mechanizm stosunków kapitalistycznych określających pozycję jednostki ludzkiej. Masowo powstające kopalnie w znacznej mierze opanowane zostały przez obcy kapitał. Ich niewspółmiernie duża ilość w zestawieniu z niską techniką wydobywania i przeróbki bogactw naturalnych rodziła konflikty, które szczególnie dotkliwie odczuwali utalentowani robotnicy, tacy bowiem byli najbardziej potrzebni przemysłowi. Właściciele kopalń dysponowali nimi w zależności od swoich potrzeb. Liczne akcje przesiedleńcze różnicowały skład narodowościowy okręgów przemysłowych. Bażow demaskuje polityków ukrywających istotne przyczyny i charakter konfliktów społecznych na Uralu.

Utwory Bażowa podkreślają rolę ludu uralskiego w odkrywaniu bogactw naturalnych oraz w dziedzinie wynalazczości, odsłaniając tym samym prawdę zniekształconą przez konserwatywnych historyków. Gawędy uralskie posiadają również bogatą oprawę obyczajową, obfitują w realia z życia robotników uralskich i szczegółowe charakterystyki rozmaitych typów społecznych.

W ocenie *Szkatulki z malachitu* nie można pominąć jeszcze jednego nader ważnego aspektu, jakim jest artyzm gawęd. U jego podstaw leży związek z folklorem. Silne więzy uczuciowe ze stronami rodzinnymi, zrodzone jeszcze w dzieciństwie, a pogłębiające się w miarę wnikliwych wszechstronnych studiów nad życiem, obyczajami i tradycjami robotników uralskich — środowiska, z którego wywodził się sam pisarz, wpłynęły w sposób zasadniczy na kształt artystyczny dzieła. Bażow, urzeczony twórczością ludową i przez nią inspirowany, wypracowuje i rozwija oryginalne cechy swego stylu literackiego, tworząc tzw. „skaz”. Ten typ narracji mówionej stanowi obok pieśni proletariackiej jeden z podstawowych gatunków rosyjskiego folkloru robotniczego.

W świadomym kształtowaniu swych utworów na wzór ludowych gawęd pisarz osiągnął szczytowy punkt swojej działalności artystycznej. W gawędach uderza umiejętność naśladowania wzorca językowego. Stylizacji w *Szkatulce z malachitu* nie można jednak sprowadzać wyłącznie do sfery językowej: Wykorzystanie przez Bażowa właściwości stylistyczno-językowych, funkcjonujących w obrębie imitowanego gatunku, służy odtworzeniu mentalności ludu uralskiego. Koncepcję narracji i narratora pisarz całkowicie uzależnia od założeń ideowych dzieła.

Bażow rezygnuje prawie zupełnie z narracji odautorskiej. Relację w jego utworach prowadzi bohater pochodzący z nizin społecznych, człowiek niewykształcony, typowy przedstawiciel swojej klasy, wyrażający jej poglądy i dążenia. W gawędach ilustrujących życie robotników przed rewolucją w funkcji narratora występuje dziadek Słyszko. Starzec z za-

miłowaniem opowiada o tym, czego sam doświadczył i o czym słyszał. Jednakże jego rola nie ogranicza się do biernej reprodukcji minionych wydarzeń; jest to ich przekaz poprzez pryzmat własnej osobowości, własnego światopoglądu. W utworach późniejszych pojawiają się nowi gawędziarze. Ludzie ci żyją i pracują w odmiennych warunkach, zmienia się też istota ich relacji o otaczającej rzeczywistości. Zawsze są oni jednak wyrazicielami interesów ludu uralckiego. W ten sposób pisarz zarysował rozwój świadomości zarówno samego narratora, jak i warstwy społecznej przez niego reprezentowanej.

Koncepcja gawędziarza wywarła istotny wpływ nie tylko na wymowę ideową dzieła, lecz także na jego kształt artystyczny. Identyfikacja pisarza z mentalnością narratora pociągnęła za sobą dobór słownictwa, frazeologii, środków stylistycznych. Starzec Słyszko opowiada z werwą, humorem; szafuje ludowymi przysłowiami i porzekadłami. Język jego przepojony jest żywiołem mowy potocznej. Uderza jego prostota, zwięzłość logiczna, wyrazistość, dramatyzm, a przede wszystkim ekspresja emocjonalna. Takie efekty pisarz osiąga poprzez nagromadzenie w narracji konstrukcji wtrąconych, ułamkowych, wykrzyknieniowych, poprzez nasycenie jej dialektyzmami, profesjonalizmami, ludowymi anegdotami, spieszczonkami, ekspresyjnymi przezwiskami, stałymi epitetami.

Te właściwości stylistyczno-językowe nasilają się w tekście dialogowym „skazów”. Wypowiedzi bohaterów w silniejszym stopniu niż narracja odautorska podlegają zabiegowi stylizacji. Dlatego też wprowadza do nich pisarz więcej wyznaczników żywej mowy potocznej.

Cechą szczególną partii dialogowych gawęd jest indywidualizacja języka postaci. Konstrukcja bohatera określa sposób jego wypowiedzania się. Tym wytłumaczyć można fakt, iż ludowe przysłowia, aforyzmy, zwroty frazeologiczne nie występują w mowie reprezentantów warstwy panującej. Jest to jeden z głównych wyróżników językowych wypowiedzi bohaterów.

Wpływem folkloru tłumaczy się również element fantastyczny w gawędach Bażowa. Będąc nieodłączną cechą „skazu”, pełni on w *Szkatulce z malachitu* ściśle określone funkcje ideowe, o których była już mowa. „Cudowna siła” w postaciach Pani Góry Miedzianej, Siniuszki, Dziewczyny Azowki swoją zagadkową ingerencją w życie bohaterów stwarza ponadto poetycką, tajemniczą atmosferę, stanowiącą o niezapomnianym uroku gawęd Bażowa.

Z inspiracji folklorystycznych wywodzi się również schematyczny podział postaci na dodatnie i ujemne, brak pogłębienia psychologicznego w ich charakterystyce oraz nieco naiwny dydaktyzm finałów (dobro zawsze zwycięża).

Oceniając gawędy uralckie z perspektywy ćwierćwiecza należy stwierdzić, że stanowią one wartościową pozycję w literaturze radzieckiej i to

z wielu względów: jako dokument epoki, dzieło epiki regionalnej i jako przykład umiejętnej stylizacji w duchu kultury ludowej.

Dzieło Bażowa przedstawia wartość nie tylko dla czytelnika rosyjskiego. Świadczy o tym choćby polski przekład pióra Czesława Jastrzębca-Kozłowskiego, który ukazał się w roku 1949 *.

Францишка Кундыцка

УРАЛЬСКИЕ СКАЗЫ П. П. БАЖОВА

Автор статьи рассматривает идейные и художественные достоинства произведений Бажова, собранных в книге *Малахитовая шкатулка*, отмечает их познавательную ценность, анализирует их связь с фольклором, образы героев и специфику повествования.

* P. Bazow: *Szkatulka z malachitu*. Przełożył Czesław Jastrzębiec-Kozłowski, Warszawa 1949.